
A történész és a bürokrácia hatalma

Ahogy *Ben Kafka* 2009-es, a bürokráciával kapcsolatos történeti vizsgálódásokba az írásantropológia, az olvasástörténet, a hivataltörténet és a *paper technology* metodológiai látószögeit beépítő, az elmúlt néhány évtizedben született tanulmányok tanulságait összegző írásában szellemesen fogalmazott (az eredeti angol szójátékhoz képest kevésbé érzékletes magyar fordításban): „*az elmúlt körülbelül egy évtizedben a történészek, antropológusok, jogtörténészek és mások együttműködtek abban, hogy visszahelyezhessék a hivatalt a bürokráciába* [to put the bureau back in bureaucracy]”.¹ Kafka idézett írásában és későbbi, 2012-ben megjelent kötetében is² mindenekelőtt az olvasástörténeti kutatásokban *Donald F. McKenzie* és *Roger Chartier*³ által már jóval korábban szorgalmazott, az írott szöveg materialitását, illetve létrehozásának és használatának körülményeit előtérbe helyező szempontok komolyabb megfontolására helyezi a hangsúlyt, kiemelve, hogy – szemben a könyv- és olvasástörténettel, amely az 1970-es és 1980-as évektől fokozatosan képes volt önálló kutatási irányzattá szilárdulni –, az írásmódok és különböző adminisztratív műfajok történetével kapcsolatos vizsgálódásokban egészen az ezredfordulóig nem kerültek előtérbe azok a gyakorlatok, valamint ezek genealógiája, amelyek a különböző (hétköznapi) műfajok létrehozása, szelekciója,

1 Ben Kafka: Paperwork: The State of the Discipline. *Book History*, (2009) 12. sz. 340–353; idézve: 341.

2 Ben Kafka: *The Demon of Writing: Power and Failures of Paperwork*. New York, NY, Zone Books, 2012.

3 Vö. Roger Chartier: *The Order of Books. Readers, Authors, and Libraries in Europe between the Fourteenth and Eighteenth Centuries*. Translated by Lydia G. Cochrane. Stanford, CA, Stanford University Press, 1994; McKenzie, Donald F.: *Bibliography and the Sociology of Texts*. Cambridge, Cambridge University Press, 1999. Lásd még: „Mára az olvasástörténet diadalát az eltűnése jelenti” Beszélgetés Roger Chartier francia történésszel. *Sic Itur ad Astra*, 68. 2019. 5–20.

archiválása és mindezen technológiák által befolyásolt interpretációja nyomán meghatározták és meghatározzák a történeti tudástermelést, ahogyan egységes módszertani eszköztár sem került kidolgozásra.⁴

E kérdések körüljárására, és reflektáltan a Ben Kafka által összegzett szempontok továbbgondolására vállalkozott az a 2017-ben rendezett workshop *Barbara Brookes* (University of Otago) és *James Dunk* (University of Sydney) szervezésében, amelynek szerkesztett anyaga 2020-ban jelent meg a Routledge kiadónál *Knowledge Making: Historians, Archives and Bureaucracy* címmel. A tanulmánykötetben megjelent hét tanulmány szerzői – a szerkesztők mellett *Sally Swartz* (University of Cape Town), *Volker Hess* (Institut für Geschichte der Medizin und Ethik der Medizin, Berlin), *Charlotte Macdonald*, *Rebecca Lenihan* és *Kathryn Hunter* (Victoria University of Wellington), valamint *James Moran* (University of Prince Edward Island) – az intézménytörténeti, különösen a XIX–XX. századi pszichiátria-, kórház- és hadtörténeti kutatások kiváló ismerői a politikai akarat, a hatalmi játszmák, a szaktudományos ismeretek és az ezekhez fűződő érzelmi viszonyulások keresztmetszetében vizsgálják az egyes intézmények adminisztratív gyakorlatait, a kutató perspektíváját és a történeti megismerés lehetőségeit és limitjeit.

A kötet hangsúlyait a pszichiátriátörténet-írásban az elmúlt néhány évtizedben kirajzolódó új irányok, többek között a posztkoloniális perspektíva, a pszichiátriai tudás narratív szerkezete és az ennek létrehozásához kötődő adminisztratív és intézményi gyakorlatok dominálják, s ezt egészítik ki a kötet tematikájához első látásra kevésbé illeszkedő tanulmányok a *Charlotte Macdonald–Rebecca Lenihan* szerzőpáros, valamint *Kathryn Hunter* tollából, amelyek a brit, az ausztrál és az új-zélandi hadseregek adminisztratív gyakorlatait, valamint személyi és/vagy nemzeti identitásképző funkcióit tárgyalják, azonban, különösen a bürokratikus gyakorlatok innovatív módszertani megközelítései

4 A magyarországi történeti kutatásokban ez a szempontrendszer mind ez ideig ritkán került előtérbe, fontos és inspiráló kivételként lásd Krász Lilla kutatásait, például: Az adatoktól az információig, az információtól a tudástermelésig. Az egészségügyijelentés-írás gyakorlata(i) a XVIII. századi Magyarországon. *Századvég*, 70. (2013) 155–187; Uő.: „Megfigyelve leírni, leírva megfigyelni” Az orvosi írásmódok episztémikus fordulata a 18. században. *Kaleidoscope Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat*, 9. (2018) 17. sz. 249–260.

mentén, miként a pszichiátriátörténeti tanulmányok is, számos, a történeti kutatások szempontjából általános érvényű kérdésre világítanak rá.

A kötet első, a szerkesztők által programadónak tekintett, a többi tanulmányban is vissza-visszatérő kérdéseket feszegető esszéjét (*Asylum case records: fact and fiction*) a gyarmati pszichiátria talán legjobb ismerője, Sally Swartz jegyzi, aki a mentális betegségek megélt tapasztalata, az intézményi bürokrácia és az ezek által életre hívott technológiák között húzódó paradoxonra hívja fel a figyelmet. Swartz érvelése szerint az elmebetegség racionalizálására törekvő gyakorlatok, egy-egy intézményi irattár, az itt reprezentált műfajok és ezek sorozatai (betegfelvételi könyvek, kórházi naplók, kórtörténetek, statisztikák) kiváló lenyomatát jelenthetik a „fikcionalitás csapdájának”, amelybe mind a betegek kórlefolysását és viselkedési anomáliáit rögzítő orvosok, mind pedig az ez alapján az intézményben folyó munkát kutatók oly gyakran beleeshetnek. A szerző e folyamatokat a „statisztika hatalma” és a „narráció bizonytalansága” között húzódó határvonallal illusztrálja, s mutat rá arra, hogy a megszámlálhatónak (és ezáltal irányíthatónak, ellenőrizhetőnek és tervezhetőnek) tekintett dolgokat és az így megtermelt, autoritatívnak tekintett tudást gyakran felülírják az egy-egy intézmény falai között születő vagy éppen – írásos formában legalábbis – meg nem születő, ezért megismerhetetlen, egymással gyakran nem összhangba hozható narratívák. Ennek klasszikus példája a pszichiáter által koherens narratívaként lejegyzett vagy éppen – a XIX. század második felétől egyre gyakrabban – előre kinyomtatott táblázatokba rendezett, standard kérdések segítségével rögzített pszichiátriai kórtörténet, amely, részben legalábbis, a „lélek mérőeszközeinek” hiányában,⁵ óhatatlanul a páciens által elmondottakból táplálkozik,⁶ az örület gyakran inkoherens tapasztalatát azonban – már

5 Ehhez lásd: Michel Foucault: A pszichiátriai hatalom: a kikérdezés, a drog és a hipnózis (1974. január 31-i előadás a Collège de France-ban). Ford.: Takács Ádám. In: *Drogpolitika, hatalomgyakorlás és társadalmi közeg. Elemzések Foucault-i perspektívából*. Szerk.: Rácz József – Takács Ádám. Budapest, L'Harmattan – ELTE Társadalomtudományi Kar, 2006. 145–161.

6 Bár a páciens nézőpontja (*patient's view*) és vizsgálatának szükségessége Roy Porter 1985-ben megfogalmazott szempontjai nyomán már évtizedek óta az orvostörténeti kutatások „napirendjén van”, mindez ritkán valósult meg a Porter által elképzelt módon. A pszichiátriátörténet-írásban ez, különösen a XX. századot megelőző korszakok vonatkozásában, →

csak műfaji sajátosságai miatt is – képtelen visszaadni, s az alárendelt aligha szóra bírható.⁷ Bár mindezek kevésbé számítanak újdonságnak a pszichiátriátörténész számára, Swartz rendkívül meggyőzően hívja fel a figyelmet arra, hogy a bürokrácia és statisztika a történészre is gyakorolt „hatalmának” figyelembe vételével hogyan kerülhetjük el a leegyszerűsítő és egyoldalú interpretációk csapdáját, és a levéltárakban őrzött dokumentumok tartalmán túl – amennyiben lehetőségünk nyílik ilyesmire, erre a későbbiekben még visszatérek – miként vizsgálhatjuk az egyes műfajok keletkezési körülményeit, a naplók, listák, táblázatok stb. létrehozására irányuló, sok esetben politikai-hatalmi motivációk által mozgatott szándékokat, a standard írásmódokat és azokat a diszkurzív technikákat, amelyek segítségével az orvosok például a kategorizációnak sok esetben ellenálló mentális betegségekkel diagnosztizált páciensek viselkedését osztályozhatónak vélték és rögzítették.

A Sally Swartz által felvetett kérdésekhez szorosan kapcsolódik Volker Hess tanulmányában az „örület könyvvitelét” (*Bookkeeping madness: Archives and filing between court and ward*) körüljáró elemzés, amit épp az a szerző által is bevallott szerencsés, a német pszichiátria hagyományaiban gyökerező körülmény tett lehetővé, hogy az orvosok „nagy odaadással” regisztrálták a betegek kórházban töltött idejének eseményeit és gyógyulásuk folyamatát, valamint az, hogy ezek az archívumok sok esetben egy-egy intézmény kezelésében maradtak, így, ahelyett, hogy áldozatul estek volna a levéltári rendezés során oly gyakran alkalmazott szelekciónak, önállóan, saját, organikus formájukban maradtak fenn. Ennek megfelelően az előbbiekben említett szempont, nevezetesen az egyes adminisztratív műfajok keletkezésének és rendszerezésének körülményei, szokatlanul jó elemzési

gyakran a források hiánya miatt nem megvalósítható. Vö. Porter, Roy: The Patient's View. Doing Medical History from Below. *Theory and Society*, 14. (1985) 2. sz. 175–198. A Porter által szorgalmazott irány lehetőségeiről és recepciójáról lásd: Bacopoulos-Viau, Alexandra – Fauvel, Aude: The Patient's Turn. Roy Porter and Psychiatry's Tales, Thirty Years on. *Medical History*, 60. (2016) 1. sz. 1–18; Condrau, Flurin: The Patient's View Meets the Clinical Gaze. *Social History of Medicine*, 20. (2007) 3. sz. 525–540. Legújabbban, újfajta módszertani megközelítésekkel: Hanley, Anne – Meyer, Jessica (eds.): *Patient Voices in Britain, 1840–1948*. Manchester, Manchester University Press, 2021.

7 Vö. Gayatri Chakravorty Spivak: Szóra bírható-e az alárendelt? Ford.: Mánfai Alice – Tarnay László. *Helikon Irodalomtudományi Szemle*, 42. (1996) 4. sz. 450–483.

perspektívákat⁸ nyithatnak meg az arra fogékony kutatók előtt. Sally Swartzhoz hasonlóan Volker Hess is, ám ha lehet, még explicitebb módon, rámutat arra, hogy a pszichiátriai tudás biográfiai fókuszának és narratív természetének köszönhetően a kórtörténet-írás és a betegekkel kapcsolatos események körültekintő dokumentációja (képeslapok, családtagoktól kapott és nekik küldött levelek, bevásárlólisták, vázlatok, fényképek, de akár még a páciens által készített kézimunkák segítségével is) kiemelt szerepet kaptak a tudástermelésben, és ez egyben – Hess szerint legalábbis – magyarázhatja az intézmények különleges ragaszkodását a pszichiátriai aktákhoz. A berlini Charité betegfelvételi és adminisztratív gyakorlatai mögött munkáló „konyhai gazdaságtan” (*kitchen economy*)⁹ meghatározó szerepéhez hasonlóan a német pszichiátriában alkalmazott regisztrációs technikák és lejegyzőrendszer (*Aufschreibesystem*) kapcsán arra igyekszik felhívni a figyelmet, hogy az ezen gyakorlatok által létrehozott akták a pszichiátriai ismeretek rögzítésének és narrációjának episztemológiai előfeltételét, nem pedig következményét jelentik. Miként a szegényház-kórházként működő Charité osztályain a betegek étrendje, az ezt szorosán követő dokumentáció és az őket kiszolgáló konyhai személyzetnek küldött feljegyzések formálták a regisztrációs gyakorlatokat, a pszichiátriában a XVIII–XIX. század fordulóján végbement reform nyomán az intézményi elhelyezést megelőző kötelező bírósági vizsgálat és az ennek során keletkezett dokumentumok jelentették a betegfelvétel alapját, így az intézménybe kerülés előfeltételét egyrészt a jogi lejegyzőrendszer megfelelő működésében, másrészt a jogi és az orvosi szaktudás együttműködésében kell keresnünk.

Hasonlóan Volker Hess tanulmányához, a Sally Swartz által megfogalmazottak találnak visszhangra James Dunk írásában is (*Work, paperwork and the imaginary Tarban Creek Lunatic Asylum, 1846*), amelyben a szerző az 1838-ban megnyitott, Sydney egyik külvárosá-

8 Ennek kiváló példája az a tanulmánykötet, amelyben magában foglalja Volker Hess itt tárgyalt tanulmányának első, német nyelvű verzióját is: Cornelius Borck – Armin Schäfer (Hg.): *Das psychiatrische Aufschreibesystem. Notieren, Ordnen, Schreiben in der Psychiatrie*. München, Wilhelm Fink Verlag, 2015.

9 Vö. Volker Hess – Sophie Ledebur: Taking and Keeping: A Note on the Emergence and Function of Hospital Patient Records. *Journal of the Society of Archivists*, 32. (2011) 1. sz. 21–33.

ban, Gladesville-ben található Tarban Creek Asylum (később Gladesville Mental Hospital) korai éveibe és az elmeegógyintézet regisztrációs gyakorlataiba beleíródó, a gyarmati adminisztráció és az intézet vezetése közötti hatalmi játszmákba enged bepillantást. A korszakban az Európában divatos, a morális terápia alapelvei és igényei szerint kialakított elmeegógyintézetben folyó munka ellenőrzésére – az Angliában az 1810-es évektől meghonosított gyakorlatot követendő – vizsgálóbizottságokat rendeltek, ezek azonban nem a gyarmatügyi minisztérium sokszor hozzáértést nélkülöző hivatalnokaiból álltak, hanem – évtizedes küzdelmek eredményeként – tagságuk helyi jogászokból, orvosokból és hivatalnokokból tevődött össze, akik a helyi viszonyok jóval alaposabb ismerői voltak. Már a Tarban Creek Asylum ellenőrzésére elrendelt első, 1846 elején lefolytatott vizsgálat során felmerült problémaként, azonban csak néhány hónappal később tematizálódott élesen, hogy bár az intézmény szakmai, tehát a betegek gyógyítása és/vagy tünetmentesítése szempontjából betölti a neki rendelt szerepet, a kórházi adminisztráció terén súlyos elmaradásokat mutat, ez pedig – a bizottság szándékainak megfelelően és általuk generálva – nagy port vert a korabeli közvéleményben. A szándékosan táplált, megosztó és élesen kritikus diskurzus célja pedig az volt, hogy az intézményi adminisztráció hiányosságainak tematizálásával felhívják a figyelmet a helyi viszonyokat nem ismerő gyarmati vezetés munkájának hiányosságaira és átláthatatlanságára, és hogy – paradox módon az őket elnyomó gyarmatosítóktól kölcsönzött bürokratikus gyakorlatok számonkérésével – bizonyítsák a helyi vezetés alkalmasságát a saját ügyeik, ebben az esetben az elmeegógyintézet hatékony irányítására. Ezzel az epizóddal tehát, ahogyan például – erre James Dunk is felhívja a figyelmet – a Charité esetében a „konyhai gazdaságtan” működésének következtében, a Tarban Creek esetében a gyarmati önrendelkezésre irányuló diskurzusban és a gyakorlati szférában, jelesül az adminisztratív gyakorlatok hatékony működtetésére irányuló törekvésekben kell keresnünk a pszichiátriai lejegyzőrendszer kialakításának előfeltételét.

Dunk a gyarmati pszichiátria működésmódjaival kapcsolatos következtetéseit némileg árnyalva, Barbara Brookes tanulmánya (*Papering over madness: accountability and resistance in colonial asylum*

files: a New Zealand case study) a Max Weber nyomán a „racionalitás győzelmének” tekintett, hatékony adminisztratív gyakorlatok vizsgálatával és a Swartz esszéjében felvetett örület *versus* racionalitás kérdéskör alaposabb elemzésével az új-zélandi tébolydareform Angliából importált jó gyakorlatainak megvilágítására törekszik. Az adminisztratív gyakorlatok kialakítása és a lejegyzőrendszer létrehozása mögött húzódó szándékokat John Conolly, az egyik legismertebb és a XIX. század folyamán legtöbbet idézett angol tébolydareformer 1847-ben megjelent munkájában (*The Construction and Government of Lunatic Asylums and Hospitals for Insane*) foglaltakkal azonosítja, amely értelmében az új típusú elmeegógyintézetek egyik legfontosabb feladata a statisztikai adatgyűjtés¹⁰ és a páciensek felvételét megelőző körülmények, valamint a kórházban töltött idejük minél alaposabb dokumentációja. Kizárólag ez nyújthat arra garanciát, hogy senki nem kerül zárt intézménybe alapos indok nélkül; enélkül az egyéni szabadsághoz és önrendelkezéshez való jog sérül. Brookes a pszichiátriai lejegyzőrendszer létrehozása mögötti motivációk feltárásával arra mutat rá, hogy Új-Zélandon az 1868-as Elmebetegügyi Törvény (*Lunacy Act*) és a XIX. század második felében végbement, pszichiátriával kapcsolatos fejlemények hátterében nem a gyakran, különösen az antipszichiátriai diskurzus nyomán az „elnyomás ágenseinek” tekintett pszichiáterek munkálkodása állt, hanem éppen ellenkezőleg, a minél szélesebb körű, alapos adatfelvétel és az átlátható bürokratikus működésmódok tették – elvben – lehetővé azt, hogy csak indokolt esetekben kerülhessen sor az elmeegógyintézeti kezelésre, valamint, ha a felvételre feltétlenül szükség volt, a dokumentáció révén az orvosok koherens narratívák megalkotására és ezáltal az „irracionális állapotok” racionalizálására és így empatikusabb megértésére törekedhessenek. És bár Brookes mindezt a páciens szempontjából külső szemlélők perspektívájából (pszichiáterek, rokonok, szuperintendensek, állami hivatalnokok) többé-kevésbé meggyőzően bizonyítja, az elemzésből a bevezető esszében szorgalmazott szempont, az „alárendelt szóra bírásának” lehetőségei és ezek alaposabb vizsgálata jórészt hiányoznak.

10 A statisztikai adatgyűjtés jelentőségéről a XIX. századi tébolydákban lásd: Porter, Theodore M.: *Genetics in the Madhouse. The Unknown History of Human Heredity*. Princeton, NJ–Oxford, Princeton University Press, 2018.

A pszichiátriátörténeti tanulmányok sorában utolsóként *James Moran* írása került be a kötetbe, amely egy rendkívül fontos és mind ez idáig, ha nem is teljes egészében,¹¹ de jelentőségéhez képest méltatlanul elhanyagolt terület integrálásának jelentőségére hívja fel a kutatók figyelmét. Míg a klasszikus, elmebetegséggel és elmebetegüggyel foglalkozó narratívák alapvető kontextusát a zárt intézmények, és ezek közül is mindenekelőtt az elmeógyógyintézetek és pszichiátriák világának vizsgálata jelenti, Moran – reflektálva Volker Hess megállapításaira is – arra hívja fel a figyelmet, hogy a XVIII–XIX. században Amerikában, Angliában és Franciaországban az elmebetegekkel kapcsolatos tudástermelésnek alapvetően két adminisztratív színtere – az orvosi és a jogi – működött egymás mellett, azonban míg a kórházak és elmeógyógyintézetek archívumai sok esetben saját organikus elrendezésüket megőrizve, a kutatók számára felkutatható és elérhető formában maradtak fenn, a kétes elmeállapotokkal kapcsolatos bírósági vizsgálatok és peranyagok láthatósága sokszor rendkívül esetleges. A jogi eljárások során keletkezett iratok tehát, bár, ahogyan erre Moran egyéb kutatásai is rámutatnak, ha nem is helyettesítik vagy írják felül, de mindenképpen árnyalhatják az elmebetegséggel és annak percepcióival kapcsolatos, a XVIII–XX. század vonatkozásában szinte kizárólag orvostörténeti irányultságú vizsgálatokat, ritkán kerülnek a kutatás fókuszába. Ennek háttérében az a Volker Hess által is tárgyalt körülmény áll, hogy míg a kórházak hosszú ideig (vagy akár a mai napig) ragaszkodtak/ragaszkodnak az archívumaikhoz, vagy pedig a XX. század második felétől fokozatosan végbemenő deinstitutionalizáció során, bizonyos országokban legalábbis, beszolgáltatták ezeket a nemzeti levéltáraknak, addig a jogi procedúrák folyamán keletkezett iratok, különösen a XIX–XX. századi levéltári rendezések során „kevésbé fontosnak” minősített anyagok, áldozatul eshettek a szelekciónak. Az archiválási eljárások tehát az elmebetegség történeti vizsgálatának limitjeit is kijelölik.

A pszichiátriátörténet és a *paper technology* tanulmányozásának módszertani perspektíváit ötvöző tanulmányok számos, más tematikus fókusszal dolgozó történeti kutatásokban is haszonnal alkalmaz-

11 Lásd például: Joel Peter Eigen: *Witnessing Insanity: Madness and Mad-Doctors in the English Court*. New Haven, CT, Yale University Press, 1995.

ható eleme köszön vissza *Charlotte Macdonald* és *Rebecca Lenihan* tanulmányában (*Paper soldiers: the life, death, and reincarnation of nineteenth-century military files across the British Empire*). A XIX. századi katonai aktákat a „birodalom textuális konstrukciójaként” értelmező szöveg egyszerre mutat rá egyrészt arra, hogy milyen fontos gyakorlóterepet jelentett a hadsereg a dokumentációs eljárások hatékonnyá tétele és ezen keresztül a fegyelmezés és ellenőrzés birodalmi szintű gyakorlatainak megteremtése során, másrészt pedig arra, hogy a katonák számára hogyan igyekeztek a testi jegyeik és viselkedésük szoros lejegyzésével, kategorizálásával és állandó monitorozásával „papíralapú” identitást is adni, ami, elvben legalábbis, lehetővé tette például a mozgásuk állandó követését és szolgálati idejük történéseinek archiválását, ez pedig a családi és nemzeti emlékezet szempontjából is kiemelkedő jelentőséggel bírt és bír a mai napig. Ez utóbbi szempontra nagytárra *Kathryn Hunter* tanulmánya is (*Red ink, blue ink, blood and tears? War records and nation-making in Australia and New Zealand*), amelyben azt a hipotézist igyekszik bizonyítani, hogy a gyarmati függetlenedésben kiemelkedő szerepet játszó nemzeti hadseregek szisztematikus és extenzív írásos dokumentációja, tehát az ausztrál és új-zélandi katonai archívumok kialakítása és ezek a publikum számára széles körben elérhetővé tétele, sőt népszerűsítése, a mai napig a nemzeti emlékezet formálásának meghatározó tényezői. Hunter argumentációja alátámasztására meggyőző összehasonlítással él a tanulmánykötetben vizsgált pszichiátriai intézmények és a hadseregek működését dokumentáló és archiváló gyűjtemények utóélete között: míg az elmeegógyintézetek archívumai, amelyek a mai napig sok szempontból stigmatizáltak és ezért „elrejtendőnek”, a felejtés homályába száműzendőnek tekintett elmebetegségek történetébe nyújtanak bepillantást, az ausztrál és új-zélandi gyakorlatban a legkritikább esetben kerülnek digitalizált formában a nagyközönség elé, a hadseregek dokumentációja, ha nem is teljes egészében, de hozzáférhető digitális formában is.

A kötet utolsó négy tanulmányában (Brookes, Macdonald–Lenihan, Hunter, Moran), bár különböző fókuszokkal, de fontos hangsúlyt kap a digitalizáció szerepe. Itt most csupán arra az elmúlt másfél év-

ben a koronavírus-járvány által is felerősített, és a kötetben is gyakran előkerülő, egyre több szintéren megjelenő diskurzusra szeretném felhívni a figyelmet, amely a levéltári kutatás „demokratikusságát” (hozzáférhető-e anyagi erőforrások hiányában egy-egy levéltári gyűjtemény bárki számára?), ebből eredően a digitalizáció szükségességét, ám annak limitjeit is tárgyalja. Ez a tanulmányok mindegyikében természetesen elsősorban a kötetben tárgyalt kutatási perspektívák szempontjából merül fel, hiszen, erre már több alkalommal utaltam, a kutatónak folyamatosan számolnia kell azzal a körülménnyel, hogy a dokumentációs és archiválási eljárások önmagukban is szelektívek, és a standardizált adminisztratív eljárások szükségszerűen magukban hordozzák a rögzíteni kívánt információk leegyszerűsítő reprezentációit (visszakanyarodva Swartz esszéjéhez: mit jelentenek például egy tébolydai betegfelvételi könyvben standard módon rögzített „tisztátalan szokások” egy-egy individuum esetében?), az információk digitális gyűjteményekben való újrendezése és „kiegyenesítése” azonban további szempontokkal bővíthetik (vagy éppen határolhatják be) a kutató interpretációs eszköztárát. Bár az ehhez hasonló, a kötetben felmerülő és sokszor szándékosan nyitva hagyott kérdések a magyarországi kutatásokhoz képest alapvetően „idegen terepen” fogalmazódnak meg, a konkrét elemzések mögött munkáló általános kérdésfelvetések rendkívül megtermékenyíthetően hathatnak a történeti vizsgálódás szempontjainak és perspektíváinak újragondolására és kitágítására, valamint az adminisztratív, dokumentációs, archiválási és digitalizációs gyakorlatok elmélyült vizsgálatára; ehhez a rendkívül sokrétű és az elméleti megfontolásokat gyakorlatba meggyőzően átültető tanulmányok számos kiváló orientációs pontot nyújthatnak a magyarországi kutatók számára is.

Barbara Brookes – James Dunk (eds.): *Knowledge Making: Historians, Archives and Bureaucracy* (Tudástermelés: Történészek, levéltárak és bürokrácia), London–New York: Routledge, 2020. 170 o. ISBN: 978-0367481865

Kovács Janka